

Krāslavas pils – Latgales lepnums vai nasta?

Dr. arch. Jānis Zilgalvis
Foto: Marika Vanaga

Kas nodomājis aplūkot Latgales novadus, nepaies garām Krāslavai – vienai no skaistākajām vietām Latvijā. Ko Krāslavā redzam šodien? Pilsētas vēsturisko apbūvi, senas muižas ēkas, baznīcu, krāšņu dabas vidi – tā ir tikai daļa no bijušā. Daudz tika izpostīts kara gados, aizvests svešumā, vēl nesen aizmirsts, nesaprasts.

Krāslavas muižai ir sena un notikumiem bagāta vēsture. Jau 1558. gadā ordeņa mestrs Vilhelms Firstenbergs tur izmitināja savu bruņinieku Engelbertu Plumperu. Vēlāk muiža vairākkārt mainījusi savus īpašniekus, līdz 1729. gadā Jans un Terēze Huteni-Čapski Krāslavu kopā ar Kombuļiem pārdeva Latgales un Daugavpils stārastam grāfam Janam Ludvigam Brēl-Plāteram (?-1737). Plāteru dzimta valdīja Krāslavā no šā brīža gandrīz divsimt gadu – līdz Pirmajam pasaules karam. Pēdējā muižas īpašniece bija Marija Plātere (dz. Plātere), kura apprecējās ar attālu radnieku grāfu Gustavu Kristofu Plāteru (miris Rīgā 1923. g.). Marija, viņa sieva, emigrēja uz Spāniju, kur kopā ar vīru bija bieži pavadījusi ziemas mēnešus. Viņa mirusi Madridē 1949. gadā. Jana Ludviga Brēl-Plātera laikā Krāslavas pilsētā bijušas tikai 46 mājas,

tomēr pilsētiņa izvērtusies par vienu no vadošajiem kultūras un sabiedriskās dzīves centriem Latgalē. Tās attīstība turpinājās arī dēla Konstantīna Ludviga Plātera (1719–1778) laikā. Krāslava drīz vien pārvērtās par amatniecības un rokdarbniecības centru. K. L. Plātera celts ir rātsnams (18. gs. vidus, arh. J. V. Didreištēns). Šo ēku 1875.–1876. g. attēlojis poļu māksliniķis N. Orda, kurš savos ceļojumos iemūžināja ievērojamākos Inflantijas objektus.¹ K. L. Plāters darbam Krāslavā uzaicināja amatniekus no Varšavas un Vācijas. Sākās audumu, paklāju, damasta, ieroču, pajūgu un citu preču izgatavošana. Darbojās dzirnavas, alus brūzis, aptieka. No 1755. līdz 1767. gadam Krāslavā celta iespaidīga mūra baznīca pēc arhitekta A. Parako projekta, kura bija paredzēta kā Inflantijas bīskapa katedrāle. Pēc Latgales pievienošanas Krievijai Krāslava kļuva par aprīņķa centru, taču 19. gadsimta 20. gados tās nozīme samazinājās. Lielākās varas un administratīvās iestādes pārcēlās uz Daugavpili. Krāslava palika tikai kā poļu kultūras un sabiedriskais centrs. Daudzām Latgales šļahtiču un aristokrātu ģimenēm no tuvienu un tālienes šeit piederēja namīpašumi. Reizi gadā tika svinēts karnevāls, un tad Krāslavā tikās gan Latgales poļu

aristokrātijas zieds, gan sikie, zemniekiem tuvie saimnieki.

Plāteru dzīvesvieta muižā, kas cieši piekļaujas pilsētiņai, sākumā bijusi nelielā koka ēkā ar kārniņu jumtu netālu no Krāslaviņas upes. Mājas priekšā atradies puķu dārzs, apjots ar akmens sētu. Uz pagalmu vedis ceļš caur torņveida vārtiem. Konstantīna Ludviga dēla Augusta Hiacinta laikā (1745–1803) vecajā ēkā izvietojās galma teātris.

1759. gadā grāfs K. L. Plāters pabeidza jaunas trīsstāvu pils celtniecību "itāliešu manierē" savam dēlam Teofilam, kurš turpmāk arī mitinājies ēkas pirmajā stāvā. Augšējos stāvus aizņēmusi plašā Plāteru bibliotēka (aptuveni 20 000 sējumu), pēc kuras ēka ieguvusi savu vēlāko nosaukumu "Bibliotēka". Pils celta pēc Dženovas arhitekta A. Parako (*A. Parako*) projekta. Kopā ar viņu strādājis Krāslavas rātsnama autors J. V. Diderštēns (*J. W. Dyderstein*).

Plāteri aktīvi centās sekot lielākajām un varenākajām Polijas muižnieku dzimtām, ar kurām tos saistīja gan radniecīgas saites, gan draudzība. Krāslava tādēļ tika izraudzīta par Plāteru dzimtas varenību raksturojošu vietu – ar attīstītu tirdzniecību, amatniecību, izglītību un garīdzniecību. Nākamais Plāteru darbs Krāslavā bija jaunā pils, kuras celtniecība uzsākta jau 1765. gadā pēc arhitekta D. Parako projekta. Pēc Konstantīna Ludviga nāves 1778. g. būvniecību turpināja viņa dēls Augusts Hiacints. Ēka pabeigta 1791. gadā.² Priekšstatu par Krāslavas pils izskatu sniedz N. Ordas 1875.–1879. g. zīmējums "Krāslava, kopskats no upes puses ar Plāteru pili".³ Ēkas divstāvu būvķermeni sedz divslīpju jumts ar nošļauptiem galiem, centrālo rizalītu vainago diadēmas formas frontons, labajā pusē redzama vienstāva piebūve (veranda?). N. Ordas zīmējumā redzamā pils 18. gs. beigās izskatījās citādāka.⁴ To sedza mansarda tipa jumts, arī fasāžu dekoratīvie elementi bijuši nedaudz citādāki. Fasādi noslēdza vienkāršāka dzega ar dentikuliem, tās apdarē izmantoti joniskā ordera pilastri, sandriki. Latgales muižu arhitektūrā mansarda jumts nav tipiska parādība, jo nebija daudz tādu mūra ēku, kur to varēja izmantot. Toties Varšavā un tās apkaimē nav retums 18. gs. pils ar mansarda

1. Krāslavas pils (1765, 1791, arh. D. Parako). 1997. gada nogale – aizmūrētie logi liecina par pieaugošo vandālismu.
2. Sienu gleznojumi Krāslavas pilī (18. gs. 60., 70. gadi). Sienas sadala gleznoti pilastrī, lejasdaļu apjož panelis, virs iluzorām durvīm izvietots supraports. Ierāmētajos laukumos redzamas Itālijas ainavas un pilsētu skati.
3. Attēlotais figūru pāris ir daļa no plašākas kompozīcijas.

2

3

jumtiem. Šo ēku fasādēs sastopams arī pusloka vai poligonāls rizalīts. Polijas arhitektūrā šos elementus ieviesa sakšu baroka arhitekti, piemēram, J. Z. Deibēļa projektētās Ščekocinas (Varšavā) un Bjalistokas Viesu pils. Acīmredzot Krāslavas pils arhitektam licies saistošs itāliešu tipa plānojuma apvienojums ar sakšu baroka tipa būvjomu. Par zināmām līdzībām liecina arī Ukrainas, Austrijas un Vācijas pils. Piemēram, diadēmas formas frontons redzams arī Hubertusburgas (Vācijā) pils fasādē (1735, arh. J. K. Kniefels), Volkoviskas (Baltkrievijā) kungu mājas fasādē, Pojezoru (*Pojeziory*, Lietuvā) pils centrālajā daļā.

Ar Krāslavas pils ārskatu mēs varam iepazīties tikai, raugoties gadsimta sākuma pastkartēs, fotouzņēmumos un vēlākā laika zīmējumos.⁵ Pili saudzēja karš, bet izpostīja ieilgušo pēckara gadu bezatbildība. 70. gadu (1970) vidū ēku pameta – tur izvietotā vidusskola pārgāja uz jaunceltu namu. 1976. gadā veikta pils uzmērīšana un fotofiksācija. Tai bija jumts, stikli logos un durvis engēs. Aizsākās arī vēsturiskā izpēte un rekonstrukcijas projekta izstrāde (arh. R. Dunkure), lai pilī iekārtotu bibliotēku, vēstures un mākslas muzeju un kinozāli. Vienlaikus izstrādāts arī parka rekonstrukcijas projekts (arh. D. Balode u. c.). Darbi veicās lēni, ēka pamazām sāka sabrukt, nozuda durvis, logi. 1984. gadā Rīgas Politehniskā institūta arhitektūras studenti doc. J. Vasiljeva vadībā šeit veica savu praksi. Uzmērojot ēku, tika atklāti sienu gleznojumi. Studentu darbu turpināja Rundāles pils muzeja izpētes grupas speciālisti. Tika secināts, ka rekonstrukcija jāpārtrauc, jo unikālie interjeru gleznojumi prasa pārskatīt funkcionālo sistēmu. Izpētes darbi turpinājās. Tika atklāti jauni glez-

nojumi, apdares elementi, nostiprināti jau esošie. Taču sienas turpināja sabrukt, mitrums, sals un vienaldzība darīja savu darbu. Pēc ilgstošām likstām ēkai tomēr uzlika mansarda jumtu, ielika jaunus sīkrūšu logus.

Krāslavas pilī atsegto sienu gleznojumu var datēt ar 18. gs. 60., 70. gadiem, t. i., ar rokoko stila periodu. Rokaju, augu motīvu un panno joslu gleznojumos vēl jūtamas baroka atskaņas. Visizcilākie ir panno gleznojumi ar Romas ainavām. Tajos attēlotas antikas pilsētas drupas, priekšplānā 18. gs. tērpos ģērbti ļaudis, kuri zīmē un glezno. Uzmanību saista Romas foruma skats ar Konstantīna arku un "Monte Cavallo" ar Kvirināla pili. Šī kompozīcija atkārti mākslinieka Džovanni Batista Piranezi (1720–1778) oforto "Monte Cavallo laukuma skats." Gleznojuma autors no savas puses priekšplānu papildinājis tikai ar cilvēku grupu un būvdetaļu elementiem. Citur Dž. B. Piranezi gravīras brīvāk improvizētas. Gleznojumi izpildīti ar ievingrinātu roku, rūpīgi pārdomāta kompozīcija, sīki un precīzi izstrādātas detaļas. Tas liek domāt par pieredzējuša mākslinieka darbību.⁶ Krāslavas pils gleznojumu stilistikai analogijas var atrast Polijas 18. gs. otrās puses arhitektūrā. Piemēram, Mišlevices pils telpu apdare Lazenkos Varšavā (1778, J. B. Pleršs), Levkuvas pils telpu apdare (1788–1791), Dobžices pils gleznojumi (1800), Mazās Višas pils sienu gleznojumi (1783–1786, 1808) u. c. Itālijas pilsētu skatu izmantošana, kompozīciju aizgūstot no gravīrām, nav sveša Polijas klasicisma laika monumentāli dekoratīvajā glezniecībā.

Diemžēl Krāslavas pils iekštelpas visā krāšņumā spēj atklāt tikai apraksts. Vispirms ienācējam pilī pavērās halle. Tās grīdu veidoja melnas un baltas

kvadrātveida plāksnes, kārtotas šaha galdiņa rakstā. Sienas augšdaļu klāja ozolkoka paneļi. Halles stūros atradās nišas un vienā no tām kamīns. Tā muti sānos rotāja puskolonnas, bet augšdaļu – liels Plāteru dzimtas ģerbonis. Halles sienas bija krāsotas tumšā tonī, griesti dekoratīvi izveidoti. Mēbeles tajā bija pārsvarā no 18. gs. Abās pusēs hallei anfilādē kārtojās dzīvojamās telpas. Aiz halles (dārza rizalitā) izvietojās salons jeb kupola zāle ar izeju uz terasi. Salonā bija intarsēts parkets, divas lielas taisnstūrveida krāsnis un divi, starp logiem iekārti spoguļi. Griestu gleznojumu vadošais motīvs bija heraldika. Blakus kupola zālei atradās Zilais salons, kura sienas rotāja ģimenes portreti. Pa labi no kupola zāles atradās telpa, kuras māksliniecisko apdari daļēji konstatējuši Rundāles pils muzeja pētnieki. Sienas apakšdaļu nosedza gaišzils paneļa gleznojums, telpā atradies arī kamīns, bet virs tā – liels gleznojums profilētā ierāmējumā. Gleznojumā attēlotas vīrieša un sievietes figūras visā augumā 18. gs. vidus tērpos, polihromā izpildījumā, gaišā kolorītā. Attēlojums profesionāli veikls, reālistisks, rokoko stilā. Telpas stūrī līdzās kamīnam atrastas krāsns pēdas, kura funkcionējusi vienlaikus ar kamīnu. Sienu augšdaļu noslēgusi stuka dzega ar sīku robināju virkni, kas tonēta, imitējot koku. Šis 19. gs. uzslāņojums aizsedzis barokālo stuka dzegu. Ēdamzāles sienas rotāja ozolkoka paneļi. Nišā stāvēja apaļa krāsns, kuras podiņi bija izgatavoti Krāslavā. Sienas rotāja ģimenes portreti, pārsvarā no 17. un 18. gs. Sienu dekoru papildināja Saksijas porcelāna trauku kolekcija. Ēdamzālē atradās arī smagnējie Dancigas skapji un antiks pulkstenis.⁷

The Castle of Krāslava A Pride or A Burden of Latgale?

Ļānis Zilgalvis, Dr. arch.

Starting with 1729 till World War I the Krāslava estate belonged to the Āteri family. The estate contributed also to the development of the town that turned into a famous centre of craftsmanship, education, Catholicism and culture in the 18th century. In 1920ies the importance of the town diminished because the most important administrative and governing bodies were moved to Daugavpils.

The building network of the estate centre adjoining the town consists of the old Plāteri castle, the so-called library (1759, architect A. Parako), a noteworthy monument of the baroque style. The building of the new castle was started in 1765 (architect D. Parako) and finished in 1791. Its building was influenced by Polish architecture, especially the Saxonian baroque introduced here, for example, in the castles projected by J. Z. Deibelis. The wall paintings in the Krāslava castle have preserved since 1860-1870ies. The paintings with Roman landscapes deserve a special attention particular motives having been made interpreting G. B. Pinesi engravings. The stylistic analogies of the paintings may be found in the Polish architecture of the second half of the 18th century. Unfortunately, the beauty of these inner rooms is mostly revealed only in descriptions one of them published by the Polish historian Aftanazy. Since mid 1970ies the building is abandoned and is deteriorating. The lack of decisiveness, knowledge and finances is the reason why this remarkable architectural monument has not found a real owner.

The castle is the central building of the estate ensemble. Apart from it there is also the former manufacture, the stable, the castle shed and the steward's house, farther on follows the so-called bergi villa, the brewery and other buildings. The ensemble is enclosed by a park. Its origins may be traced before 1759, at the time the baroque garden at the library was planted. The romantic landscape park was planted in the second half of the 18th century and 19th century.

Šis iekštelpu vīzijas ir pilnīgs pretstats pilij, kādu to redzam šodien. Lai cīnītos pret visaptverošo vandālisma vilni, kas pārņēmis Latviju, pirmā stāva logi ir aizmūrēti. Taču arī mūris izrādījies nieks, ja ir vēlme pili sakurt ugunsgrūdu un nokārtot dabiskās vajadzības... Vairākkārt ir mēģināts glābt pili. 1990. gadā panākta vienošanās ar poļu firmu PKZ par pils restaurāciju (tāme aptuveni 4 miljoni USD), kura nepiepildījās, jo dziesmotā revolūcija ienesa jaunas vēsmas. 1991. gadā Krāslavā ieradās Plāteru īpašumu mantiniece *Marija Concepcion Llourens* no Spānijas. Taču pils ir nacionalizēta Latvijas brīvvalsts laikā 1921. gadā un ir valsts īpašums. Nākamajā gadā dzima ideja ēku denacionalizēt un pārdot, jo vēlmi pirkat izrādīja minētā persona no Spānijas. Neiebilda arī pārējie Plāteru dzimtas pārstāvji no Austrālijas un Polijas. Tomēr pils tālākais liktenis joprojām palika nezināms. Neizlēmība, nogaidīšana, neziņa? 1995. gadā rajona vadība lūdz Ministru kabinetu pili nodot rajona īpašumā, kam sekotu privatizācija. Tomēr izrādās, ka arī šis process nav tik vienkāršs un atjaunošanas izmaksas sasniegušas jau 12 miljonus USD. Izmaksas aug, cerības sarūk. Bez tam, ko dos atjaunota pils, ja apkārtējais ansamblis paliks nesakopts? To veido arī citas ievēribas cienīgas celtnes. Taisnstūra pagalma vienā malā atrodas saimniecības ēka, bijusī manufaktūra. Tā ir pagara, vienkārša, ar simetrisku ieeju centrā. Fasādē izceļas zem dzegas esošā dentikulu virkne un pildrežģa konstrukcija galos. Pildrežģis rotā arī blakusesošā stalla un kūts būvi, kura izvietota netālu no parka vārtiem. Otrpus tiem atrodas pārvaldnieka māja ar dekoratīvu koka zelmini. Pils pagalma plānojumā tieši neiekļaujas t. s. Zibergu villa (19. gs. otrā puse) – savdabīga, asimetriski komponēta ēka pie Liepu dārza un brūzis (19. gs.).

Apskaužams ir Krāslavas muižas apkārtējās dabas skaistums. No pils otrā stāva logiem paveras gleznains skats uz Daugavu, kura met likumu, tātūmā redzami Zemgales krasta varenie egļu sili, bet tepat lejā aiz mazās upītes pilsētiņa ar tirgotāju, amatnieku un plostnieku nameljiem, kā arī attālāk stāvošo baznīcu. Te pirmatnīgi neskarta krāšņa ainava har-

moniski savijas ar cilvēku izkoptu vidi, kurā liela nozīme ir parkam. Savam laikam moderns pirms 1759. gada veidots baroka dārzs atradies pie bibliotēkas. Ēkas priekšu rotājis partera tipa laukums, aiz tā, liepu dzīvžogu ieskauti, bosketi abās pusēs ēkas un dārza simetrijas asij. Ar diagonāliem un šķērsceļiem tie bijuši sadalīti mazākās trīsstūra daļās. Liepu dzīvžogs ieskāvis arī nelielos celiņus. Ceļš starp parteru un bosketiem noveda pie Daugavas lielceļa, kura malā atradies laukums. Laika gaitā šis – t. s. liepu – dārzs kļuva vecmodīgs, un reizē ar jaunās pils celtniecību sāka veidoties arī jauns parks (varbūt kāda vēl senāka vieta). Tas bija romantiskais ainavu parks, kuri 18. gs. otrajā pusē strauji nāca modē. Parks senlejas krasta nogāzē tika iekārtots līdz 19. gs. vidum. No parka terasēm paveras skatu perspektīvas vairākos virzienos. No augšējās terases parka simetrijas ass virzienā līdz pat upei izbūvētas kāpnes. Pa tām kāpjot, pusceļā nonākam pie skatu laukumiņa un grotas. Te divi pazemes gaitenī noveda velvētā telpā un tālāk mazākā, kurā atradās Dievmātes tēls un soli. Mākslīgās drupas sargāja akmens lauva.

Nevienam nav šaubu, ka Krāslavas pils ir izcils 18. gs. arhitektūras un mākslas piemineklis. Tas, tāpat kā baroka pils Vecapgulde, Tāšos, Izriedē un citur, neglābjami iet bojā. Vai mēs esam tik bagāti, lai zaudētu šīs vērtības? ■

1 Katalog rysunkow architektonicznych ze zbiorow Muzeum Narodowego w Krakowie. Warszawa, 1975.

2 Kaminska R. Nozīmīgākie monumentāli dekoratīvās glezniecības pieminekļi Latgalē 18.–19. gadsimtā. (Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. 1993., Nr. 2., 22. lpp.) Sakarā ar Krāslavas pils celtniecību minēti arī citi arhitekti. Viens no tiem ir Diderštēns (arī Didreštēns). Viņš atzīmēts kopā ar A. Parako kā Krāslavas rātsnama projektētājs un cēlājs. Pēc citām ziņām, A. Parako piedēvēta Krāslavas bibliotēkas, Sv. Ludviga baznīcas, kā arī Dagdas un Drujas baznīcu projektu izstrāde. Skat. Loza S. Architekti I Budovniczowie w Polsce., Warszawa, 1954., 227., 371., 376. lpp. un Kaminska R. 18. gadsimta glezniecība Latgalē. Rīga, 1994., 69.–71. lpp.

3 Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji. Warszawa, 1987., T. 3B., Fig. 314.

4 Adukovska P. Krāslavas pils. Vēsturisko pētījumu materiāli. Rīga, 1978. Manuskripts Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvā.

5 Liela daļa no tiem atrodas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvā.

6 Lancmane I. Krāslavas jaunā pils – 18. gs. Latgales arhitektūras un mākslas piemineklis. (Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. Rīga, 1987., Nr. 2., 36. lpp.)

7 Apraksts publicēts Aftanazy R. Materiały do dziejów rezydencji. Warszawa, 1987., T. 3A., 281.–189. lpp.